

УДК 378-027.1

Боровик М.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і публічного адміністрування
Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова

Borovyk Maryna

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Management and Public Administration
O.M. Beketov National University in Urban Economy in Kharkiv

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

TRENDS OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

У статті проведено дослідження стану вищої освіти в Україні за період із 2014 р. Проаналізовано основні показники, які характеризують стан розвитку закладів вищої освіти в Україні. Досліджено основні тенденції розвитку закладів вищої освіти в Україні, зокрема розглянуто динаміку кількості осіб, які здобували вищу освіту та освіту у цілому. Проведено аналіз кількості закладів вищої освіти в Україні, а також проаналізовано динаміку кількості закладів вищої освіти за формами власності, підпорядкованістю, формами навчання, обсягами фінансування та регіонами. Розглянуто динаміку кількості студентів-іноземців, які здобувають вищу освіту в Україні. Визначено причини та чинники, які впливають на діяльність закладів вищої освіти в Україні та стан вищої освіти у цілому.

Ключові слова: освіта, вища освіта, заклад вищої освіти, розвиток, тенденції, показники.

В статье проведено исследование состояния высшего образования в Украине за период с 2014 г. Проанализированы основные показатели, характеризующие состояние развития высших учебных заведений в Украине. Исследованы основные тенденции развития высших учебных заведений в Украине, в частности рассмотрена динамика количества особ, получающих высшее образование и образование в целом. Проведен анализ количества высших учебных заведений в Украине, а также проанализирована динамика количества высших учебных заведений по формам собственности, подчиненности, формам обучения, объемам финансирования и регионами. Рассмотрена динамика количества студентов-иностранцев, которые получают высшее образование в Украине. Определены причины и факторы, влияющие на деятельность высших учебных заведений в Украине и состояние высшего образования в целом.

Ключевые слова: образование, высшее образование, высшее учебное заведение, развитие, тенденции, показатели.

The state of development of institutions of higher education as well as the education of any country in general depends on the actions of many factors of external and internal direction. The article examines the state of development of higher education in Ukraine and analyzes the activities of higher education institutions for the period from 2014. The tendencies characterizing the development of institutions of higher education in Ukraine and the factors influencing the activity of higher education institutions are investigated. The article examines the state of higher education in Ukraine for the period from 2014. The main indicators characterizing the state of development of higher education institutions in Ukraine are analyzed. The main tendencies of the development of institutions of higher education in Ukraine are researched, in particular the dynamics of the number of people who have received higher education and education in general has been considered. The analysis of the number of higher education institutions in Ukraine has been carried out, as well as the dynamics of the number of institutions of higher education by types of ownership, subordination, forms of training, funding volumes and regions. The dynamics of the number of foreign students enrolled in higher education in Ukraine is considered. The reasons and factors influencing the activity of institutions of higher education in Ukraine and the state of higher education in general are determined. Among the main factors influencing the state of higher education in Ukraine is the demographic situation in Ukraine, namely the reduction of the population of Ukraine, which is observed in recent years. Also, the state of education affects the economic and political situation in the country. Hence, the activities of institutions of higher education should be aimed at ensuring their sustainable development in the harsh conditions of competition in the domestic and world market of educational services.

Keywords: education, higher education, institution of higher education, development, trends, indicators.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства та економіки знань вітчизняні заклади ви-

щої освіти функціонують на ринку освітніх послуг як складні відкриті соціально-економічні системи, інтегровані до зовнішнього середовища. Економічні процеси, що відбуваються на ринку освітніх послуг, ринку

праці та в економіці країни, впливають на розвиток і конкурентоспроможність закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню питань розвитку вищої освіти в Україні присвячено праці таких науковців, як: Л.М. Айвазова, Н.М. Бублик, О.А. Григоревська, Б.І. Корольов, О.Б. Моргулець, В.М. Огаренко, С.П. Пєєва, Л.О. Пономаренко, П.І. Рогова, Н.А. Стельмах та ін. [1–3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідження питань, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку закладів вищої освіти в Україні нині є актуальними, що потребує проведення аналізу наявного стану діяльності закладів вищої освіти та виявлення основних тенденції їхнього розвитку.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є проведення аналізу стану розвитку вищої освіти в Україні за період із 2014 р. та виявлення тенденцій, які характеризують розвиток закладів вищої освіти в Україні та чинників, що впливають на діяльність закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток закладів вищої освіти передусім залежить від демографічної ситуації в країні. Загальна тенденція до зменшення кількості населення України, яка спостерігається останніми роками, відображається й на кількості осіб, що здобували освіту. Визначимо тенденції діяльності закладів вищої освіти в Україні починаючи з 2014/2015 навчального року.

Досліджуючи стан та тенденції розвитку закладів вищої освіти в Україні починаючи з 2013 р., слід зазначити, що за цей період відбулися значні зміни як у кількісних, так і в якісних показниках, що характеризують діяльність вітчизняних закладів вищої освіти.

Згідно з даними Державної служби статистики України [4], за період із 2014/2015 по 2018/2019 навчальний рік кількість осіб, що здобували освіту в Україні, зменшилася на 1 086,958 млн осіб, або на 13,42%. При цьому кількість осіб, що здобували вищу освіту, зменшилася на 520,994 млн осіб, або на 24,98%. Також слід відзначити, що загальна чисельність населення за аналізований період зменшилася

на 2 968,5 млн осіб, або на 6,52% (табл. 1). Середня кількість студентів у розрахунку на 10 тис населення України в аналізованому періоді зменшилася на 100 осіб, або на 21,60%.

Зменшення кількості осіб, що здобували освіту в Україні, пов'язане з демографічною ситуацією в країні, а саме зі зменшенням народжуваності, яке спостерігалось в Україні з 1991 р. Досліджуючи стан освіти в Україні, треба враховувати, що з 2014/2015 н. р. розрахунок даних показників проводиться без урахування учнів, слухачів та студентів закладів освіти тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Розглядаючи загальну тенденцію розвитку закладів вищої освіти в Україні, слід відзначити, що за період незалежності країни значно скоротилася кількість закладів вищої освіти (рис. 1).

За даними Державної служби статистики України [4], здобувачі вищої освіти становлять у середньому 25,47% від усіх осіб, що отримують освіту. Отже, за період із 2014/2015 до 2018/2019 н. р. даний показник зменшився з 25,75% до 22,31%, що є негативною тенденцією та свідчить про необхідність реформування системи вищої освіти в Україні.

Зменшення кількості здобувачів вищої освіти, що спостерігалось в Україні останніми роками, та реформування системи вищої освіти призвели до певних змін у кількості закладів вищої освіти (рис. 1).

Так, за даними Державної служби статистики України [5], на початок 2018/2019 н. р. в Україні зареєстровано 652 заклади вищої освіти, серед яких – 370 коледжів, технікумів та училищ, а також 282 університети, академії та інститути, в яких навчаються 1 522,2 тис осіб. В аналізованому періоді з 2014/2015 н. р. кількість закладів вищої освіти зменшилася на 12 одиниць, або на 1,81%. При цьому у зазначеному періоді кількість осіб, які здобували освіту у закладах вищої освіти, зменшилася на 166,98 тис осіб, або на 9,88%. Також зменшилася кількість закладів вищої освіти за їх типами, а саме значно зменшилася кількість коледжів, технікумів та училищ. Така динаміка свідчить про зміни в системі вищої освіти України за рахунок приєднання коледжів, технікумів та училищ до університетів з урахуванням їх специфіки та за-

Таблиця 1

Стан освіти та вищої освіти в Україні

Показники	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість осіб, що отримали освіту, осіб	8 101 429	7 043 451	6 969 821	7 000 710	7 014 471
Кількість осіб, що отримали вищу освіту, осіб	2 085 991	1 719 257	1 635 578	1 614 509	1 564 997
Чисельність населення, млн осіб	45553,0	45426,2	42929,3	42760,5	42584,5
Кількість студентів у розрахунку на 10 тис населення, осіб	463	393	375	372	363
Питома вага осіб, що отримали освіту, у загальній чисельності населення, %	17,78	15,51	16,24	16,37	16,47
Питома вага осіб, що отримали вищу освіту, серед осіб, що отримали освіту, %	25,75	24,41	23,47	23,06	22,31
Питома вага осіб, що отримали вищу освіту, у загальній чисельності населення, %	4,58	3,78	3,81	3,78	3,68

Джерело: складено автором за [4]

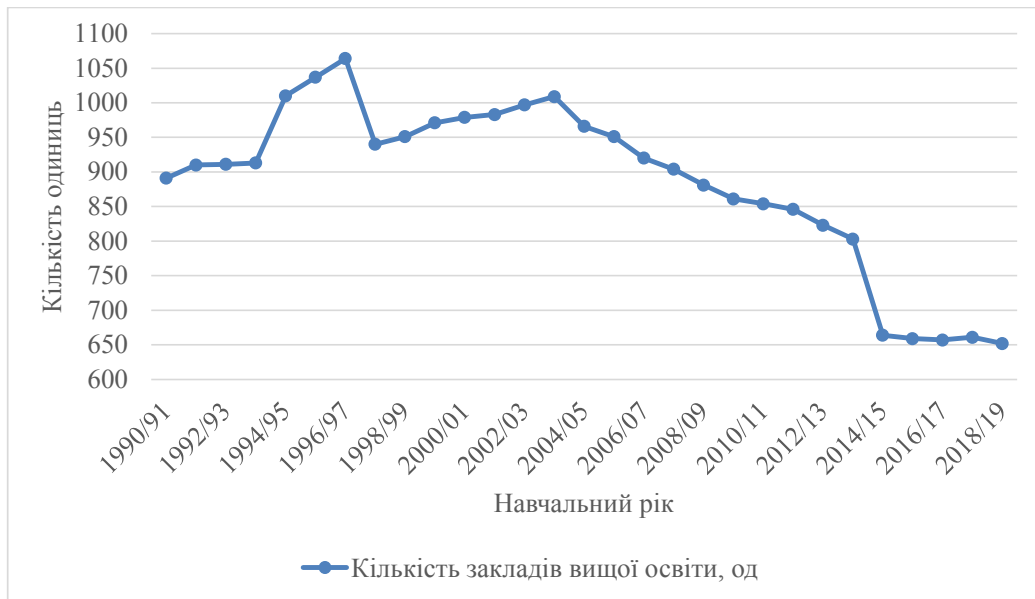


Рис. 1. Динаміка кількості закладів вищої освіти в Україні

Джерело: складено автором за [4]



Рис. 2. Динаміка кількості здобувачів вищої освіти та закладів вищої освіти в Україні в 2014–2018 навчальних роках

Джерело: складено автором за [4]

гальнодержавних та регіональних потреб щодо підготовки здобувачів вищої освіти.

У структурі вищої освіти України найбільша кількість закладів вищої освіти зосереджена у м. Київ та становить, за даними 2018/2019 н. р., 14,88%. Також найбільша питома вага закладів вищої освіти зосереджена у Харківській (9,82%), Дніпропетровській (8,44%), Львівській (6,60%) та Одеській (6,13%) областях. Таким чином, міста Київ, Харків, Дніпро, Львів та Одеса є найбільшими центрами підготовки здобувачів вищої освіти в Україні (рис. 3).

Досліджуючи тенденції розвитку закладів вищої освіти в Україні, слід зазначити, що форма власності закладу вищої освіти є одним із головних чинників, що впливають на результати діяльності закладу ви-

щої освіти. Аналізуючи кількість закладів вищої освіти за формами власності, слід відзначити, що, незважаючи на зміни в їх кількості, яка зменшувалася останніми роками, співвідношення форм власності (80% закладів вищої освіти державної та комунальної форм власності та 20% – приватної) залишилося майже незмінним.

Також слід відзначити, що у м. Київ зосереджена найбільша кількість закладів вищої освіти приватної форми власності (28 університетів, академій, інститутів), а у м. Харків – 46 закладів вищої освіти державної форми власності (29 університетів, академій, інститутів). Отже, найбільша кількість державних закладів вищої освіти по відношенню до їх загальної кількості знаходиться у м. Харків. Саме тому слід

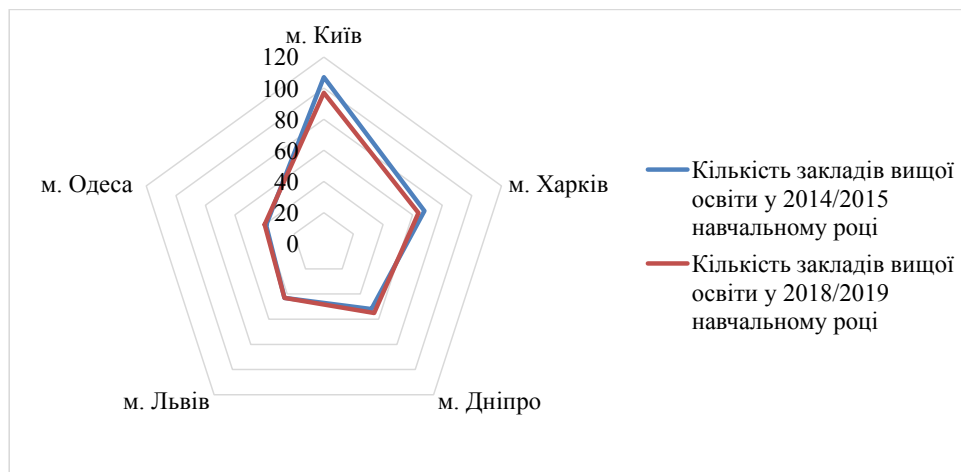


Рис. 3. Кількість закладів вищої освіти у найбільших містах України

Джерело: побудовано автором за [5]

відзначити, що на ринку освітніх послуг м. Харкова найбільша конкуренція серед державних закладів вищої освіти.

Також необхідно враховувати підпорядкування закладів вищої освіти. За даними на початок 2018/19 н. р., найбільша кількість студентів здобувала вищу освіту в закладах, що підпорядковані Міністерству освіти і науки України (1 080 393 особи). При цьому 84 938 осіб навчалися у коледжах, технікумах, училищах державної форми власності (96,48%) та 991 711 осіб навчалися в університетах, академіях, інститутах (99,94%) державної форми власності.

Досліджуючи структуру розподілу кількості здобувачів вищої освіти в Україні за формами навчання, слід відзначити, що денна форма навчання займає у середньому 67,88% у загальній структурі здобувачів вищої освіти, заочна – 31,85%, а вечірня – 0,27%. Отже, найбільш затребуваною формою навчання в Україні є денна.

Кількість осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, впливає на обсяги фінансування закладів вищої освіти. Так, за даними Державної служби статистики України [5], у 2018/2019 н. р. за рахунок коштів державного бюджету України навчалася 121 372 особи, що становить 42,99% від загальної кількості осіб, прийнятих на навчання у заклади вищої освіти. При цьому кількість осіб, що навчалися за рахунок коштів фізичних осіб, зменшилася по відношенню до 2014/2015 н. р. і становила у 2018/2019 н. р. 154 965 осіб, або 50,0% у загальній кількості осіб, що здобували вищу освіту. Також слід відзначити позитивні тенденції у збільшенні кількості осіб, які отримали вищу освіту за рахунок місцевих бюджетів. Так, у 2018/2019 н. р. кількість осіб, які отримали вищу освіту за рахунок місцевих бюджетів, становила 10,8% від загальної кількості здобувачів вищої освіти. Таке збільшення пов'язане з розвитком місцевого самоврядування в Україні та зі створенням спеціальності «Публічне управління та адміністрування», що сприяло розвитку закладів вищої освіти. Зменшення кількості осіб, що навчаються за рахунок коштів державного бюджету, зменшилася за рахунок зменшення кількості бюджетних місць, які замовляє держава

для підготовки фахівців певних спеціальностей, а зменшення кількості осіб, які навчаються за кошти фізичних осіб, відбулося за рахунок зменшення доходів домогосподарств.

Одним із найважливіших показників, що характеризує стан та тенденції розвитку закладів вищої освіти, є обсяг їх фінансування. За зменшення кількості закладів вищої освіти та кількості осіб, що здобували освіту в Україні, останніми роками фінансування освіти, яке здійснюється за рахунок бюджету країни, збільшувалося. При цьому спостерігається дефіцит зведеного бюджету. Також слід відзначити, що спостерігається зменшення питомої ваги видатків на освіту у загальних видатках зведеного бюджету України. Так, у 2014 р. видатки зведеного бюджету України на освіту становили 19,1%, а в 2018 р. – 16,8%.

Зменшення питомої ваги видатків на освіту в загальному обсязі видатків зведеного бюджету України відбувається за загальної тенденції до зменшення кількості закладів освіти й вищої освіти зокрема. При цьому спостерігається майже незмінний рівень видатків на освіту по відношенню до валового внутрішнього продукту (ВВП), який становить у середньому 6,5%. Однак це не відповідає Закону України «Про освіту», згідно з яким «...держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7% ВВП» (ст. 78) [6].

Економічна та політична ситуація в країні відбивається також на міжнародній діяльності закладів вищої освіти, а саме на залученні іноземних студентів до навчання у вітчизняних закладах вищої освіти (табл. 2).

За період із 2014/2015 по 2018/2019 н. р. чисельність студентів-іноземців, які здобувають вищу освіту в Україні, зменшилася на 52 377 осіб, або на 4,18%. Переважна більшість студентів-іноземців здобуває вищу освіту в університетах, академіях, інститутах (у середньому 99,64%). Незначна кількість студентів-іноземців здобувають вищу освіту в коледжах, технікумах, училищах, інститутах (у середньому 0,36%). При цьому студенти-іноземці займають у середньому 2,84% у загальній кількості здобувачів

Чисельність студентів-іноземців, які здобувають вищу освіту в Україні

Показники	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість студентів-іноземців, усього осіб	56933	53493	52147	48991	54556
Кількість студентів-іноземців, що здобувають вищу освіту в коледжах, технікумах, училищах, усього осіб	122	121	128	155	174
Кількість студентів-іноземців, що здобувають вищу освіту в університетах, академіях, інститутах, усього осіб	56811	53372	52019	48836	54382
Питома вага студентів-іноземців у загальній кількості здобувачів вищої освіти, %	3,37	3,33	3,29	3,18	3,58

Джерело: побудовано автором за [4]

вищої освіти в Україні, і цей показник збільшився з 3,37% у 2014/2015 н. р. до 3,58% у 2018/2019 н. р., що є позитивною тенденцією у розвитку закладів вищої освіти. Дана тенденція спостерігається, незважаючи на зменшення чисельності здобувачів вищої освіти в Україні, яка в досліджуваному періоді становила 24,97%. За даними Державної служби статистики України [5], у 2018/2019 н. р. у закладах вищої освіти України здобували освіту студенти-іноземці зі 139 країн, головним чином, з Африки та Азії. Позитивна тенденція у збільшенні кількості студентів-іноземців у загальній кількості здобувачів вищої освіти в Україні свідчить про зростання попиту на українську освіту серед іноземців, незважаючи на об'єктивні чинники, що пов'язані зі складною політичною ситуацією в Україні. При цьому треба також ураховувати й відтік українських абітурієнтів на навчання до інших країн світу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналізуючи тенденції розвитку закладів вищої освіти в Україні, слід відзначити, що вища освіта сьогодні перебуває у кризовому стані, що підтверджується загальним зниженням кількості здобувачів вищої освіти та кількості закладів вищої освіти в Україні, яке спостерігалось останніми роками. Однак слід зауважити, що саме вищій освіті належить зайняти чільне місце серед пріоритетів сталого розвитку в XXI ст. Саме це дасть змогу забезпечити сталий розвиток усього українського суспільства, оскільки саме освіта, зокрема вища, сьогодні стає однією з основних цінностей, без яких неможливий подальший розвиток людини і суспільства. Для більш розвинених країн характерний високий відсоток осіб, які мають вищу освіту. За цим показником Україна відстає від інших країн. У нас у середньому трохи більше 17% громадян мають вищу освіту, тоді як в інших країнах Європи цей показник становить від 40% до 50%. Отже, діяльність закладів вищої освіти повинна бути спрямована на забезпечення їхнього сталого розвитку в жорстких умовах конкуренції на вітчизняному та світовому ринках освітніх послуг.

Бібліографічний список:

1. Огаренко В.М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг : монографія. Київ : НАДУ, 2005. 68 с.
2. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр. / Л.О. Пономаренко та ін. ; наук. консультант і авт. вступ. ст. Б.І. Корольов ; наук. ред. П.І. Рогова ; бібліогр. ред. Л.О. Пономаренко. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. 663 с.
3. Моргулець О.Б., Григоревська О.А. Методичні підходи до аналізу ефективності управління ВНЗ. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 8(182). С. 323–333.
4. Державна служба статистики України. *Офіційний вебсайт*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2019).
5. Вища освіта в Україні у 2018 році. *Статистична інформація*. Київ, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2019).
6. Про освіту : Закон України від 19 січня 2019 р. № 38-39. Ст. 380. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2019).

References:

1. Oharenko V.M. (2005). *Derzhavne rehulivannia diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv na rynku osvithnikh posluh* [State regulation of the activity of higher educational institutions in the market of educational services]. Kyiv : NADU, 68 p. (in Ukrainian)
2. Ponomarenko L.O., Korolov B. I., Rohova P. I. (2012). *Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh transformatsii suspilstva: stan, problemy, tendentsii rozvytku, 2007-2011* [Higher Education of Ukraine in the Context of the Transformation of Society: Status, Problems, Development Trends, 2007-2011]. Kyiv : Nilan-LTD, 2012. 663 p. (in Ukrainian)
3. Morhulets O.B., Hryhorevska O.A. (2016). *Metodychni pidkhody do analizu efektyvnosti upravlinnia VNZ* [Methodical approaches to the analysis of the efficiency of the management of higher educational institutions] *Aktualni problemy ekonomiky* [Actual problems of the economy]. № 8(182). Pp. 323–333. (in Ukrainian)
4. Derzhavna sluzhba statystky Ukrainy (2019). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 10.06.2019).
5. Vyshcha osvita v Ukraini u 2018 rotsi (2019). [Higher education in Ukraine in 2018] *Statystychna informatsiia*. [Statistical information]. Kyiv. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 10 June 2019).
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2019). *Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 19 sichnia 2019 r.* [About education Law of Ukraine dated January 19, 2019]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (accessed 10 June 2019).